

К. В. ЛЕНЕЦЬ ЯКІ СЛОВА ПОТРІБНІ В МОВІ?

Рідна мова, ця, за словами Олеса Гончара, визначальна духовна цінність, «яка саме й робить народ народом, а не просто населенням, дає людині почуття гідності, будить у ній творчі сили», — вимагає до себе пильної уваги і щоденного дбайливого догляду. У мові немає другорядного, у ній важливі і звуки, і слова, і словосполучення, і фрази — і форма, і зміст, що її наповнює. Те, як ми ставимося до своєї мови, великою мірою визначає нас самих, зміст нашого духовного життя.

Про красу мови, її розвиток говоримо часто. Тільки чи маємо до кінця чітке уявлення, в чому ж краса мови і які закономірності мовного розвитку? Чи не занадто суб'єктивні іноді буваємо в своїх судженнях, висновках? Адже не раз трапляється, наприклад, що незрозуміле слово декому здається зовсім непотрібним. Так і пише до республіканської радіостудії одна кореспондентка: «Ні в одній розмові я не чула слів: *притаманні, буремні, звитяжні, вежа...* і багато-багато незрозумілих». Вона називає їх словами-перевертнями, бідкається, «де його брати того словника для перевертнів?». А якби авторка цих рядків захотіла-таки дізнатися, що це за слова, то побачила б, що вони найзвичайнісінькі в нашій мові і не є ніякими перевертнями. Інша річ, що вони, можливо, не належать до часто вживаних, не поширені в щоденному спілкуванні, але є в художніх чи публіцистичних творах, у наукових розвідках, газетних чи журнальних нарисах. Їх може вжити і поет, і оратор, і лектор-пропагандист, і учений, і журналіст. Це слова, що входять до складу української літературної мови, до її словника, зокрема є вони і в 11-томному Словнику української мови.

Що таке, наприклад, *притаманний*? Це значить «властивий комусь, чомусь, характерний, звичний для когось, чого-небудь»: «Кожне місто, кожне село розкриває перед тобою нові обрії, *притаманну* тільки їм красу!» (В. Минко); «Музика слова, пісенність мови були *притаманною* рисою всієї творчості Сосюри» (Спогади про В. Сосюру); «Наукові комплекси — це *притаманна* економіці розвинутого соціалізму форма організації науки» (Вісник АН УРСР).

Є ще й розмовний вислів «Він *притаманний* учитель», тобто природжений, справжній учитель.

Словник за ред. Б. Грінченка (1907-1909 рр.) подає ще значення «належний кому-небудь; власний»: *Моя притаманна земля*.

Лексична картотека Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР засвідчує вживання слова *притаманний* у В. Собка, Ю. Смолича, О. Довженка, Ю. Шовкопляса та багатьох інших письменників.

Не таке вже й рідкісне в сучасній мові слово *буремний*. Є воно в творах П. Воронька, О. Довженка, І. Цюпи, М. Нагнибиди, Б. Гуреєва та ін. Високе поетичне звучання прикметника *буремний* характерне, зокрема, і для прямого, і для переносного його вживання, пор.: «Шалена віхола мете, Без краю мчать *буремні* тучі» (М. Шеремет); *буремна* юність, *буремний* 1917-ий рік; «*Буремний*, нестримний, романтичний і працьовитий світ комсомолії» (газ. «Прапор комунізму»).

У Словнику за ред. Б. Грінченка цього слова немає. Його знаходимо в Російсько-українському словнику Уманця і Спілки (стаття *бурливий*) поряд із *бурхливий, навальний, рвацький*.

Звитяжний належить до урочистої лексики; утворене від *звитяга* — «перемога», «героїчний подвиг», а також «досягнення, успіх» (пор. споріднене *витязь*, з яким пов'язується уявлення про перемогу, про подвиг, успіх у бою, в змаганні). Звідси *звитяжний* — значить «переможний», «геройський, доблесний». Наприклад: *звитяжний* бій, *звитяжний* похід, *звитяжне* військо, *звитяжний* погляд, а також *звитяжна* праця, *усмішка* і т. д. Цей прикметник зустрічається у творах В. Самійленка, Л. Забашти, В. Бичка, Я. Качури, З. Тулуб та ін.

Здавна відомий в українській мові іменник *вежа*; він позначає певного виду й

призначення споруду, побудовану окремо або як складову частину фортеці, палацу і т. ін.: «Здалека видко вавілонські вежі та мури, часом доноситься людський гамір» (Леся Українка); «Мов вежі, башти фантастичні, Недвижно темні дерева стоять» (І. Франко); *Ейфелева вежа, водопровідна вежа, телевізійна вежа, сторожова вежа* тощо.

Як військовий термін *вежа* позначає ще вишку на судні, в якій містяться гармати й кулемети, і верхню обертову частину корпусу танка або броньованого автомобіля. Наприклад: «Один танк спинився, і командир, висунувшись з сталевої *вежі*, кінчав розмовляти» (Ю. Яновський). Отже, *вежа* — це синонім до слова *башта*.

Таким чином, усі слова, згадані авторкою листа, займають своє місце у мові і виконують відповідну роль у оформленні, висловленні думки.

Не приймає авторка згаданого листа і новотворів на зразок *кіномеридіан, кіномозаїка*. Вона проти назви телепередачі «Актуальна камера». На її думку, вживання цих слів «засмічує чудову українську мову непотрібними новими словами», а назву телепередачі не зрозуміють ті, хто має неповну середню освіту.

Але ж відомо, що мова постійно розвивається. Вона не може обмежуватися лише тим, що в ній було досі. Щодня народжується щось нове, виникають нові поняття, встановлюються нові зв'язки. Усе це має свої найменування. Інакше як пізнати все? Як донести свою інформацію до інших? Як спілкуватися?

З'являються у мові й небажані новотвори, але їх немає серед вказаних авторкою листа.

Що таке *актуальний*? Це значить «важливий для даного часу; який відповідає найважливішим потребам сучасності». Таке визначення знаходимо в Словнику української мови. «Актуальна камера» — це назва телепередачі, яка повідомляє про найголовніші новини внутрішнього й міжнародного життя нашої країни, а також інших країн світу. Телекамера дає нам змогу заглянути в найвіддаленіші куточки всієї планети і дізнатися про основні події, що відбуваються там. Назва «Кіномозаїка» теж прозора. Мозаїка тут означає «строката суміш різнорідних елементів», бо й, справді, теми повідомлень у цій передачі найрізноманітніші, хоч усі вони стосуються кіно. Передача «Кіномозаїка» знайомить глядачів з фільмами, які йдуть на наших екранах, тоді як інша телепередача — «Кінопанорама» — розповідає ще й про створення цих фільмів, влаштовує творчі зустрічі з відомими кіномитцями.

Як земна куля помережена уявними лініями — меридіанами, що проходять через певні точки земної поверхні, так і телепередача «Кіномеридіани» торкається всього, що стосується кіно. Образність назви цієї передачі доволі прозора. Навколо поняття *меридіан*, запозиченого з географії, будуються й інші метафори. Наприклад, у видавництві «Молодь» вийшла 1986 року книжка молодого автора О. Петькуна «На меридіанах сміху». У ній поставлено мету — якнайширше охопити вітчизняний гумор. Меридіани — це дороги, якими подорожує автор від узбережжя Таймиру до сонячної Молдавії, з півночі на південь. У книжці представлено гумор 124 народів і народностей СРСР. У всі кінці нашої країни пролягають *меридіани сміху*.

Яке місце треба відвести у нашому лексиконі іншомовним словам типу *лайнер, круїз, старт, фактор* та ін. Немає сумніву, що надмірне повторення їх не прикрашає мовця. Не слід говорити про *регіон*, коли йдеться про якусь *територію* взагалі, бо *регіон* — це «певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними і т. ін.)» (СУМ, т. VIII). Не будь-яка подорож — це *круїз*, а лише подорож морем, про що забувають не раз, пишучи й говорячи. Тільки гумористично сприймається така фраза: «Можна навіть із не такого вже й близького Макарова, незважаючи на нинішні морози, здійснити *круїз* до нашої «Юності» [Київського концертно-танцювального залу] в джинсах та кросівках, аби безборонно вразити оточення своїм танцювальним хистом» (Веч. Київ).

Слушну думку висловлюють деякі автори листів, надісланих до Інституту мовознавства, щодо любителів похизуватися іншомовним словом, застерігаючи від неправильного вживання його і частого повторення де треба й де не треба. Ось що каже учитель з

Хмельниччини А. Г. Котляр: «Останнім часом дуже модним став вираз «людський фактор» якщо і далі так піде справа з мовою, то незабаром в газетах і журналах появляться такі «шедеври»: «Людський фактор узяв транспортний засіб, щоб здійснити круїз у віддалений регіон країни».

Завжди слід пам'ятати ленінську настанову про непотрібність перекрученого, неправильного вживання іншомовних слів, невиправданої заміни слів рідної мови чужими. Освічена людина повинна володіти лексичним багатством мови в усьому його обсязі, орієнтуватися в ньому, не цураючись слів рідної мови і не відхрещуючись від потрібних запозичень, знати міру їх уживання.